BİTKİ BİLİMİNİN KÖK(EN)LERİ

Şamlı Nikolaos, İbn Sînâ ve İbn Bâcce'ye Göre "Bitkiler Kitabı"

MUSTAFA YAVUZ

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2093
KÜLTÜR SERİSİ: 1136

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-707-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Dizi Danışmanı: Mustafa Yavuz

Düzelti: Ayşegül Karayama

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mustafa Yavuz: 1979 yılında Isparta'da dünyaya geldi. Ortaöğrenimini Isparta Süleyman Demirel Fen Lisesinde tamamladı. Ardından lisans derecesini 2001 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliği Bölümünden aldı. 2004 yılında Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji programından "Pamukkale Yöresi Likenlerin Üzerinde Taksonomik ve Ekolojik Bir Çalışma" başlıklı teziyle yüksek lisans, 2010 yılında yine aynı programdan "Gölcük Tabiat Parkı Liken Florası ve Isparta Hava Kirliliğinin Likenlerle Derecelendirilmesi" başlıklı teziyle doktora derecelerini aldı. 2022 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe programından "İslam Felsefe-Bilim Tarihinde Kitâb el-Nebât Geleneği Bakımından Bitkiler" başlıklı teziyle ikinci doktora derecesini aldı. 2002-2015 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı farklı okullarda öğretmenlik ve kısa süreli idarecilik yaptı. 2015 yılından itibaren İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümünde öğretim üyesidir. Biyoloji üst alanında liken taksonomisi, ekolojisi ve biyoizleme, Felsefe üst alanında da *materia medica* tarihi, botanik tarihi ve biyoloji felsefesi gibi konularda makaleler yazmaktadır. Son yıllarda çalışmalarını Canlı Bilimleri Felsefesi ve Tarihi üst başlığıyla kavramsal ve kuramsal bir çerçevede toplamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 11

GİRİŞ 15
Bitki Biliminin Kısa Tarihçesi 17
Kitabın Bölümleri ve İçerik 22
Amaç 24
Kapsam ve Literatür 25
Yöntem ve Teknik 28

BİRİNCİ BÖLÜM
ŞAMLI NİKOLAOS (NICOLAUS DAMASCENUS) 31
Hayatı 33
Eserleri 34
Şamlı Nikolaos Metni Hakkında 36

İKİNCİ BÖLÜM
İBN RÜŞD 47
Hayatı 49
Eserleri 49
İbn Rüşd(?) Metni Hakkında 50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İBN SÎNÂ 53
Hayatı 55
Eserleri 56
İbn Sînâ Metni Hakkında 56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İBN BÂCCE 65
Hayatı 67
Eserleri 68
İbn Bâcce Metni Hakkında 68

BEŞİNCİ BÖLÜM
***KİTÂBU'N-NEBÂT* (ŞAMLI NİKOLAOS) ARAPÇA METİN VE TÜRKÇE TERCÜMESİ**.....73

ALTINCI BÖLÜM
***LIBER DE PLANTIS* (İBN RÜŞD) LATİNCE METİN VE TÜRKÇE TERCÜMESİ**.127
Liber Primus.....128
Birinci Kitap.....129
Liber Secundus.....150
İkinci Kitap.....151

YEDİNCİ BÖLÜM
***KİTÂBU'N-NEBÂT* (İBN SÎNÂ) ARAPÇA METİN VE TÜRKÇE TERCÜMESİ**.....173
Birinci Fasıl.....175
İkinci Fasıl.....183
Üçüncü Fasıl.....187
Dördüncü Fasıl.....191
Beşinci Fasıl.....199
Altıncı Fasıl.....205
Yedinci Fasıl.....213

SEKİZİNCİ BÖLÜM
***KİTÂBU'N-NEBÂT* (İBN BÂCCE) ARAPÇA METİN VE TÜRKÇE TERCÜMESİ**.....223

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME.....251
Sonuçlar.....253
Kitâbu'n-Nebât(lar) ve *De Plantis* Hakkındaki Sonuçlar.....253
Canlılar Listesi ve Floristik Bulgular.....262
Değerlendirme.....271

BİBLİYOGRAFYA.....279
DİZİN.....283

ÖN SÖZ

Bu kitabın konusuna dair ilk fikirler, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümünde göreve başladığım günlerde yaptığım bazı araştırmalara ve sohbetlere dayanır. Dolayısıyla kitaptaki konuların nazari temelleri daha önceden atılmıştı diyebilirim. Ardından gelen -biraz da metazori- ikinci doktora öğrenciliği, böyle bir çalışmayı teoriden pratiğe, nazariden amelîye aktarmaya vesile oldu. Okuyacağınız bu kitap, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalında Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu danışmanlığında yürütülen ve 1 Aralık 2022'de savunulan "İslâm Felsefe-Bilim Tarihinde Kitâb el-Nebât Geleneği Bakımından Bitkiler" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Nihayet bu kitapla teori ve pratikten sonra gelen düzey, yani poietik, tatbikî ya da üretimsel düzey gerçekleşmiş oldu.

Esasında botanikçi olmamın verdiği bir gayretle böylesi bir işe girişmiş olmam makul görülebilir. Ancak süreç içerisinde sıklıkla boyumdan büyük bir işe kalkıştığımı da düşündüm. Klasik Arapça dersleri aldığım dönemde bunu derinden hissettim. Çünkü klasik Arapça öğrenmek, İbn Sînâ'nın her cümlesini anlamama bir türlü yetmiyordu. Dolayısıyla biraz da burada ismi geçen filozoflara aşina olmak, tabiri caizse eğer, onlarla vakit geçirmek ve sohbet etmek gerekiyordu. Bir doktora tezi çalışması, zihnî arka planda açık ve sürekli çalışır bir yazılım gibi olmalıydı sanki ve bu çalışmada öyle de oldu. Tezim için hiçbir şey yapmıyormuşum gibi görünen günlerim olduysa da bunların da dönüp dolaşıp tezime veya kitabıma bir katkı yapacağını biliyor olmanın rahatlığı vardı içimde. Hem kalıtsal özelliklerim hem de çevresel etkiler sebebiyle 2020 yılında bir beyin kanaması geçirdim. Sol tarafım felç, iki gözüm de görmez oldu. Yoğun bakımda yatarken bir gün (belki de gece), kanamanın ve verilen ilaçların etkisiyle gördüğüm bir halüsinasyonu hatırlıyorum. Şu an halüsinasyon olduğundan emin olduğum o an, gerçeklik benim için bambaşka bir mahiyetteydi. O hengâmede önce İbn Sînâ, ardından Aristoteles ile tatlı sert tartışmalar yaşadım, daha doğrusu yaşadığımı sandım. O tartışmalarla öğrendiğim ya da fark ettiğim bir sürü şeyi doktoruma, hemşirelerime ve gece gündüz başımı bekleyen eşime anlattıysam da bunların çoğu enjeksiyonlar, serumlar, muayeneler ve tıbbi görüntülemeler arasında yitip gitti. Kendime gelip çalışmaya tekrar dönebildiğimde, artık ne yapacağımı ve ne yazacağımı biliyordum. Şüphesiz zihnimin oyunları arasında gerçek kırıntıları da saklıydı.

Malum olduğu üzere bilim tarihi çalışmalarında yaygın olan iki yöntem vardır. İlki tahkik, tercüme ağırlıklı yöntemken ikincisi de bir konu üzerine odaklanıp farklı kay-

nakları taramaya odaklanan yöntemdir. Bu çalışma, metinleri orijinal dillerinden ele alıp Türkçeye çeviren bir çalışma olduğundan, ilk kategoriye girer. Dolayısıyla, böyle bir çalışmanın yan etkisi, çevirilere fazla odaklanınca o çeviriler üzerinde konuş(a)mama eksikliğidir. Bunu da -görmeye ömrüm yetse de yetmese de- gelecek kuşaklardan birinin tamamlayacağını umuyorum.

Savunulan tezle bu kitap arasındaki ilişkiden yeterince bahsettim. Peki bu kitapta farklı olan ne var? Öncelikle İbn Bâcce ile ilgili yeni bir bölüm ekledim. Bu bölümün eklenmesiyle sonuçlar da değişti. Neticede baştan sona düzeni değiştirdim. Orijinal dildeki metinle Türkçe çevirisinin aynı satırlarda başlamasına gayret ettiysem de bu pek mümkün olmuyor. Canlılar listesini güncelledim. Bitki isimlerini kontrol ettim. Ele aldığım *Kitâbu'n-Nebât*lardaki biyoçeşitlilik verilerini kontrol ederek güncelledim. Çok az istatistik verisi kullandım, bunları da güncelledim. Son olarak baştan sona okuyup yazım hatalarımı düzelttim. Dikkatli bir okuyucu yine de hata bulacaktır. Elimden gelenin en iyisi şimdilik budur.

Bu kitapta ve öncesindeki doktora tez çalışmasında, sevgili eşimden ve çocuklarımdan, hasılı ailemden çaldığım zamanlar vardır. Uykumdan feragat ettiğim zamanlar vardır. Kanayan bir beyinle gerçekleştirilen yoğun düşünce, bir de görmeyen gözün getirdiği eksiklikle yazma çabası vardır. O yüzden hem doktora tez çalışmamın hem de elinizdeki bu kitabın benim için öz(n)el, şahsi ve manevi bambaşka bir kıymeti olduğunu belirtmeliyim. İlk doktora çalışmamı biyoloji alanında yaptığım için, bilimin ne olduğunu veya ne olmadığını elbette biliyorum. Şimdiyse çoğunlukla biyolojinin tarihi ve felsefesiyle örülü ürünlerle kendi alanıma katkıda bulunmaya çalışıyorum. Bugüne kadar yazdığım hiçbir makale, sunduğum hiçbir tebliğ, savunduğum hiçbir tez benim için bu tez çalışması ve nihayetinde bu kitap kadar kıymetli değildir. Çünkü diğerleriyle meşgul olurken gayet sağlıklıydım, mutluydum, huzurluydum. Tüm bu saydıklarım sebebiyle, içerikten bağımsız olarak, bu kitabı severek okuyacağınızı düşünüyorum. En azından ben severek yazdım. Ayrıca içerik, şimdiye kadar Türkçede ortaya koyulmamış düzeyde. Bunu rahatlıkla belirtebilirim.

Lisans yıllarımda Tohumsuz ve Tohumlu Bitkiler derslerini alırken, bu derslerin başlangıcında (ve yeri geldikçe aralarda) özellikle Anadolu bitkilerine dönük bir tarihî anlatıyla yetiştirildiğimi hatırlıyorum. Kısaca tekrar edersem, botaniğin tarihine hiç de yabancı değildim. Ancak bu tarih, bilim insanları tarafından çağdaş botaniğin kökeni olarak adlandırılan ve kabaca on altıncı yüzyıldan başlatılan bir tarihti. Dikkat çekmek istediğim husus, botanikçiler olarak Theophrastos gibi botaniğin babası sayılan bir ismi bilmediğimiz değildir. Modern -ya da ona çok yakın- anlamda bitki biliminin kökenini on altıncı asra çekmekten bahsediyorum. Sağlığım el verirse belki bu konulara başka bir çalışmada değinirim. Ancak bu bahsettiğim dönemin bir öncesi, doğrudan Orta Çağ diye bilinen ve bilimle felsefenin iyice mezcolduğu bir dönemdir. Bu kitapla, Orta Çağ'da cari olan botanik bilgisinin nereden ve nasıl geldiğine ışık tutmaya çalıştım. Kapsam sebebiyle bu kitaba ekleyemediğim bir iki yazar daha kaldı. Onları da bir gün nasip olursa ayrı bir kitapla ele almak isterim. Yine özellikle bu kitapta İslam medeniyetine

odaklandığımı, Latin Avrupa'dan çok az ve yalnızca bir metin çerçevesinde bahsettiğimi belirtmeliyim. Çünkü Orta Çağ Latin dünyasında botanik birikimini ayrı bir kitapta ele almaya başladık.

Anadolu kültürlerinde, özellikle Yörüklerde bitkilere -hayvanlara nazaran- daha dengeli bir bakış olduğuna dikkat çekmek isterim. Okuyacağınız bu kitapla bitki biliminin kökleri aydınlatılıyorsa da satır aralarında bitkilerin, biz insanlardan belirli birkaç özellik dışında çok farklı olmadıkları bilgisi veriliyor.

Kitabın vücut bulmasında emeği geçen, Ötüken Neşriyat Genel Yayın Yönetmeni Göktürk Ömer Çakır ve Sevgili Editörümüz M. Bilal Erimez'e teşekkür etmek isterim. Sabırla ve itinayla çalışarak bu kitabı sizlere sunmakta bana yardımcı oldular. Ayrıca yayınevinde çalışan ismini bildiğim ve bilmediğim herkese emek ve katkıları için teşekkür ederim.

Niçin biyoloji ve niçin felsefe diye kendime sorduğumda, aklıma Isparta Süleyman Demirel Fen Lisesinde kendilerinden ders alma şerefine eriştiğim Biyoloji Öğretmenim Dr. Şükrü Öztürk ve Felsefe Öğretmenim Serap Durukan gelir. Kendilerine olan minnetimi -şimdilik- bu kitapla arz etmek isterim. Elbette yükseköğretimin her kurumunda görev alan ve kendisiyle bir biçimde yolumun kesiştiği pek çok akademisyenden bir şeyler öğrendim. Ancak lise yıllarımdaki bu iki öğretmenim, hâlâ motivasyon kaynağımdır. Kendilerine sağlık ve afiyet dilerim.

Başta ailem olmak üzere, varlığıyla varlığımı anlamlandıranlara binlerce selam olsun.

Doç. Dr. Mustafa Yavuz
Temmuz 2023, İstanbul

GİRİŞ

En yalın ifadeyle "tüm canlıları inceleyen bilim" olarak tanımlayabileceğimiz biyoloji, ileri teknolojinin de gelişmesiyle, yirminci yüzyılın gözde bilimlerinden biri hâline gelmiştir. Biyoloji teriminin, Jean-Baptiste Lamarck'ın[1] 1802 yılında yayımlanan *Hydrogéologie* isimli eserinde ilk müstakil kullanımını bulduğu iddia edilir (Lamarck, 1802, s. 8, 188). Oysa bundan daha önce bu terim bir kitap kapağında kullanılmıştır (Hanov, 1766): *Philosophiae naturalis sive physicae: continens geologia, biologia, phytologia generalis et dendrologia* (Richards, 2002, s. 4). Kelimenin terim anlamıyla Avrupa dillerinde ilk kullanımı on sekizinci asrın ilk yarısına kadar gider. Carolus Linnaeus'un meşhur eseri *Bibliotheca botanica*'da bitkilerdeki yaşam döngüsü anlatılırken biyoloji terimi günümüzdeki anlamından farklı kullanılmıştır. O dönemde, biyoloji ile kastedilen gerçekte biyoloji tarihi, hatta botanik tarihidir (Linnaeus, 1736, s. 148). Bunun ardından sırasıyla Thomas Beddoes 1799'da, Karl Friedrich Burdach 1800'de ve Gottfried Reinhold Treviranus da 1802'de biyoloji kelimesini terim olarak kullanırlar. Treviranus ayrıca *Biologie, oder Philosophie der lebenden Natur* adlı eserinde tabii canlılık (*zoon*) ile politik hayat (*bios*) olarak tanımladığı kavramların anlam ayrımlarını da vermektedir (Treviranus, 1802). Günümüz felsefesinde canlılarla ilgili temel konularda dönüp dolaşıp *zoon* ve *bios* ayrımına rastlamak kaderin basit bir cilvesi ya da tesadüf zannedilmemelidir. Zira canlılarla ilgili konular her zamanda ve her zeminde önemlidir.

Biyolojinin müstakil bir bilim hâline gelmesi, yaygın kanaate göre Charles Darwin'in *Türlerin Kökenine Dair* adlı eseriyle 1859 yılında başlar. Oysa esas itibarıyla bu bilimin kökleri -şimdilik en azından- Aristoteles'e kadar uzatılabilir. Nitekim Simondon'a göre Aristoteles'te "biyoloji bilimi" vardır. Zira Aristoteles, özellikle hayvanlar üzerinde son derece yerinde gözlemler ve sıklıkla da kabul edilebilir çıkarımlar yaparak büyük varsayımını, yani *theoria*sını inşa eder. Simondon, bunun bir işlevler kuramı, "tüm canlı türlerinin aynı tarzda yaşadıkları fikri"ne dayanan bir kuram olduğunu belirtir (Simondon, 2019, s. 39). Şu hâlde, formasyonu on dokuzuncu yüzyıla rastlayan ancak teorilerinin temeli milattan önceki asırlara dayanan kadim bir bilimden bahsediyor olduğumuz anlaşılmalıdır. Canlıları, daha doğrusu

[1] Asıl adı Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet, Chevalier de Lamarck olan ve 1744-1829 yılları arasında yaşamış Fransız doğa bilimcidir.

bizim Türkçede "canlı" adını verdiğimiz "organizmal süreçleri" inceleyen bir bilim dalı olan biyoloji; fizik, kimya ve jeoloji gibi bilimlerden pek çok bilgi paketi ithal ediyor görünse de geçmişteki ve gelecekteki de dâhil olmak üzere topyekûn tüm canlıları çalışıyor olmakla diğer her türlü bilimden tamamen ayrılır. Diğer bir deyişle biyoloji, bilinmeyen geçmişteki canlılardan başlayarak günümüzdeki canlıları ve muhtemel gelecek canlıları tüm yeryüzünde çalışan bir bilimdir. Hatta uzayda ya da Dünya dışı gök cisimlerinde hayatın imkânını araştıran disiplinler arası bilimlere de "astrobiyoloji" ya da daha doğru bir ifadeyle "eksobiyoloji" denmektedir ki bu da yaşamın yalnızca Dünya'ya has olmayabileceğini düşünmemize sebeptir.

> Antik doğa felsefesinin biyoloji üzerinde iki binyıl süren hâkimiyeti Yeni Çağ'ın doğa bilimi araştırmalarının zayıflığından çok, biyoloji teorilerinin kadim Yunan'da ulaşmış olduğu şaşkınlık verici gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir (Junker, 2021, s. 109).

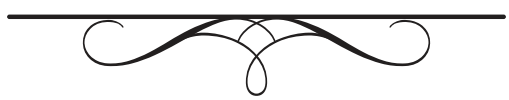
Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, biyolojinin tarihi, kendine has bir süreçte akmıştır. Uzunca bir süre "bilimsel devrim" emaresi görülmeyen biyolojik bilimler, bir sonraki atılımı yapabilmek için yeni teknolojik icatları beklemek zorunda kalmış, mesela ancak mikroskop sayesinde canlıların mikro âlemde de var oldukları keşfedilebilmiştir. Uzun çağlar boyunca, üretilen bilginin nazari yorumu Aristotelesçi gelenek tarafından diri tutulan bir süreçse de biyoloji tarihinin son yüzyılı gerek bilimsel çalışma düzeyinde gerek pedagojik düzeylerde çok daha fazla alan kapsamaktadır. Ne var ki teleskobun yakın kıldığı âlemin bu dünyanın günlük hayatına etkisine günümüzde bile hâlâ inanan insan sayısı, mikroskobun görünür kıldığı âlemi ısrarla görmezden gelenlerin sayısından fazladır.

Biyoloji tarihi kitapları, yaygın bir biçimde biyoloji teriminin kullanımını on sekizinci yüzyıla, biyoloji biliminin teşekkülünü de on dokuzuncu yüzyıla atfederler. Bunun yanı sıra isminin sonu "-loji" ekiyle biten bilimlerin özellikle on dokuzuncu yüzyıl ürünü olduğu bilgisi de doğrudur. Bir yönüyle biyoloji, tabiat felsefesinden en son ayrılan tabiat bilimi olduğundan, fizik ve kimyanın yanında daha genç kalmaktadır. Haddizatında Auguste Comte'a mâl edilen bilimler tasnifi içinde biyoloji; matematik, astronomi, fizik ve kimyadan sonra ve sosyolojiden hemen önce gelen bir bilimdir (Sönmez, 2010). Bunun sebebi biyolojinin giderek artan dozlarda her üç disiplinden de besleniyor olmasıdır. Şu hâlde biyolojinin ortaöğretim müfredatındaki sıralamada da fizik ve kimyadan sonra yer alıyor olması, konularının karışık değil, karmaşık olmasındandır. Biyoloji terimi ile botanik terimi kıyaslandığında görülür ki botanik(a) kelimesi (ve bilimi), köklerini çok daha derinden almaktadır. Söz gelimi, Avrupa tarihindeki matbu eserlerde biyoloji terimine on sekizinci asır öncesi rastlanmamakla birlikte, botanik terimi on altıncı asırda sıklıkla görülebilmektedir.

Giorgio Agamben, *zoe* ve *bios* kelimelerini hem anlam bilimi hem de biçim bilimi bakımından kıyaslar (Agamben, 2020, s. 9). Agamben'e göre *zoe* "yalın yaşama, canlılık olgusu", *bios* ise "yaşam biçimi, hayat tarzı" anlamlarına gelir. Yukarıda kısaca değindiğim gibi, bu terimlerin Antik Yunan'daki köklerine ve kullanımlarına bakıl-

BİRİNCİ BÖLÜM
ŞAMLI NİKOLAOS (NICOLAUS DAMASCENUS)

Hayatı

Şamlı Nikolaos ya da literatürdeki Latince yazım tarzıyla Nicolaus Damascenus (Yun. *Νικόλαος Δαμασκηνός* - Nikolaos Damaskenos), Roma İmparatorluğunun ilk İmparatoru Augustus'un[1] saltanatı sırasında yaşamış tarihçi ve filozoftur. Antipater ve Stratonice'nin oğlu olarak MÖ 64 yılında doğduğu kaydedilir.[2] Ünlü Yahudi kralı Büyük Hirodes'in (Kral Herod) yakın dostu olduğu, farklı müzakereler ve elçilik görevleri için Roma İmparatoru Augustus ile rahatlıkla görüştüğü bilinmektedir (Drossaart Lulofs, 1995); (Gottheil & Krauss, 1906).

Yahudi olup olmadığı net değilse de gerek Hirodes ve hanedanının gerekse ayrımcılık ve eziyet gören halkın, üst yönetim olan Roma İmparatorluğuyla yaşadığı problemleri diplomatik, barışçı ve kalıcı yollarla çözmesi, Şabat Günü'nden bahsederken "Bizim tatilimiz," ifadesini kullanması, Yahudiler nezdinde mühtedi olarak kabul görmesine vesile olmuştur (Gottheil & Krauss, 1906).

Kral Hirodes'in, Nikolaos'un sohbetinden ve ilminden hoşnut olduğu, bu yüzden Roma yolculuğu boyunca onunla felsefe üzerinde sohbet ettiği ve aktardığı anekdotları toplayıp kitap yapmasını istediği bilinmektedir.[3] Önce Kral Hirodes'in, ardından İmparator Augustus'un dikkatini çeken ve her ikisiyle de rahatlıkla görüşebilen Nikolaos'un, bunu soylu aile bağlarına bağlayanlar bulunuyorsa da bu durum bize göre büyük ihtimalle, tarihî ve felsefi konularda yetkin, kendini dinletmesini bilen bir kimse olması dolayısıyladır. Tüm bunların yanında, Toher (2017), Nikolaos hakkındaki çalışmasının giriş kısmında -birincil ve ikincil kaynaklara dayanarak- MÖ 30'lu yıllarda

---

1 Gaius Octavius Thurinus (MÖ 63-MS 14), büyük amcası Jül Sezar (Gaius Iulius Caesar) tarafından evlat edildiğinde Gaius Julius Caesar Octavianus; Roma'nın ilk imparatoru olduğunda da (MÖ 27-MS 14) Imperator Caesar Divi Filius Augustus adını almıştır. Nicolaus Damascenus'un, kendisiyle doğrudan görüşebilen bir kişi olduğu bilinmektedir.

2 Longrigg (1990), baba ve annenin isimlerini Antipater ve Stratonice olarak kaydeder. İlaveten, Nikolaos'un, Kral Hirodes MÖ 4'te öldüğünde, 60 yaşında olduğu bilinmektedir (Bellemore, 1984, s. xv).

3 Hirodes ve Nikolaos'un görüşmeleri ve felsefe sohbetleri hakkında Ludwig August Dindorf'un kaleme aldığı *Historici graeci minores* adlı eserin ilk cildindeki "εκ των νικολαου του δαμασκηνου" ("Şamlı Nikolaos Hakkında") başlıklı bölüme bakılabilir (Dindorf, 1870, s. 137-153).

Hayatı

Batı'da Averroes olarak da bilinen Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, 1126'da İspanya'nın Kurtuba (Cordoba) kentinde doğmuş ve 1198'de Fas'ın Marakeş kentinde ölmüştür. Fakih yetiştiren bir ailede dünyaya gelmiştir. Bununla birlikte, Orta Çağ Avrupası'nda özellikle Aristoteles felsefesi üzerine yaptığı şerhlere atıfla "Commentator, Şârih" olarak anılmıştır (Iskandar, 1978). İbn Rüşd'ün şerh ve tefsirleri onu ne salt bir Aristoteles yorumcusu yapar ne de onun Aristoteles felsefesinin şaşmaz bir takipçisi olduğu anlamına gelir. Nitekim İbn Rüşd'ün tanrı, evren ve insan ilişkileri konusunda seleflerinden farklı görüşleri vardır (Herraiz Oliva, 2017). Ayrıca, düşünce sisteminin odağına dinî bir bakış açısını koyması bağlamında insan bilgisinin imkânlarının, kaynaklarının, değerlerinin ve sınırlarının özgün tespitleri vasıtasıyla da düşünce tarihinde çok önemli bir mevkiye sahiptir. İbn Rüşd'ün aynı zamanda bir kadı ve bir tabip olması, teori ve pratik arasındaki yakın ilişkiyi sürekli gözlemleyen bir yöntemi benimsemesi; son derece kesin yargılardan ziyade pratiğe uygun metafizik meselelerin dinamik yorumlarını yapabilmesi için onu desteklemiş görünmektedir (Kılıç, 2017). İbn Rüşd üzerinden alımlanan Aristoteles felsefesi, on üçüncü asır Avrupası'nda doğa felsefesine dair yeni usulleri ve anlayışları tetiklemiştir (Herraiz Oliva, "Towars a New Methodology for Natural Philosophy: Latin Averroism Revisited", 2021).

Sevilla'da Ebû Cafer b. Harun et-Tarracanî ve Ebû Mervan b. Currayul el-Balansî'den tıp okudu. İbn Rüşd, mükemmel bir pratisyen olacak şekilde tıp bilimlerinin ilkelerine ve çeşitli dallarına tamamen aşinaydı ve tedavileri sıklıkla başarılıydı. El-Mansûr Yakûb b. Yusûf'un (1184-1199) babası Ebû Yakûb Yusûf'un (1163-1184) hizmetindeydi. Bu emîr, Sevilla'da kaldığı süre boyunca İbn Tufeyl, İbn Zuhr (Avenzoar) ve İbn Rüşd gibi önde gelen bilginlerin katıldıkları toplantılara hamilik yaptı ve çevresini filozoflar, tabipler, edipler ve şairlerle kuşattı (Sarıoğlu, 2011).

Eserleri

Başlıca tıbbi eseri, Latincede *Colliget* olarak bilinen *Kitâbu'l-Külliyat fi't-Tıbb*'dır. Bu kitabı günümüz Türkçesinde *Tıpta Genel İlkeler Kitabı* olarak adlandırabiliriz. Yoğunlaştırılmış bir biçimde tıbbı ele alan kapsamlı bir ders kitabıdır. *Külliyat*'ın kısımlarına da kitap denmektedir ve bu kitapların ana başlıkları şöyledir: I) Anatomi, II) Fizyoloji, III) Patoloji, IV) Gösterge Bilimi ve Belirtiler, V) Beslenme ve Tedavi, VI) Hijyen ve VII) Terapötik. İbn Rüşd, anatomi konusundaki açıklamalarında tamamen seleflerinin öğ-

Hayatı

Batı'da Avicenna olarak anılan Ebû Ali el-Hüseyn b. Abdullah b. Ali b. Sînâ, 980 veya 981 yılında Buhara yakınlarındaki Efşene köyünde doğmuş, 1037 yılında Hemedan'da vefat etmiştir. Hayatıyla ilgili bilgilere, öğrencisi Ebû Ubeyd el-Cüzcânî'nin kendisinin isteğiyle kaleme aldığı biyografisinden ulaşmaktayız. İbn Sînâ'nın düşünsel arka planında ve muhtemelen de tıbba olan ilgisinin temelinde, babası Abdullah'ın Belh'ten göç ederek, Buhara'ya yerleşip ilmî çalışmalarını arttırması vesilesiyle henüz çocukluk çağında bir ilim ikliminin içinde yaşamaya başlamış ve daha çok küçük yaşta felsefe konularına aşinalık kazanmış olması yatmaktadır (Üçer & Turabi, 2022).

Babasından geometri ve matematik, farklı hocalardan din ve dil alanında dersler almış, küçük yaşta hafızlık yapmıştır. Ebû Abdullah en-Natılî, Buhara'ya geldiğinde ondan *İsağûcî* (Mantığa Giriş) okumuştur. Kendi başına Eukleides'in *Elementler*inin bir kısmını, Ptolemaios'un[1] *el-Mecistî* (*Almagest*) adlı eserini ve bu alandaki farklı kaynakları okumaya başlamış; fizik, metafizik ve diğer felsefi konularda belirli düzeyde bilgi sahibi olmuştur. Daha sonra tıp alanında çalışmaya yönelmiştir. Bu alandaki hocaları arasında Ebû Sehl İsa bin Yahya el-Mesihî ile Ebû Mansûr Hasan b. Nûh el-Kumrî'nin isimleri anılmaktadır. Uzun bir çalışmayla kaleme aldığı *el-Kānûn fi't-Tıbb* (Tıp Kanunu veya Tıbbın İlkeleri) adlı eseri Avrupa'daki okullarda on üçüncü asırdan modern tıp eğitimine geçilen on sekizinci yüzyıl sonlarına kadar okutulmuştur. İbn Sînâ'nın tıp ile olan ilişkisi aynı zamanda dönemin siyasi figürleriyle de ilintilidir. Söz gelimi, Büveyhî Devleti'ne giderek, önce valinin eşini tedavi edip tıbbi ve ilmî yetkinliğini sergilemiş, sonrasında da Büveyhî hükümdarını iyileştirerek güvenini kazanmıştır. Çeşitli aralıklarla vezirlik görevine getirilen İbn Sînâ, bir yandan da öğrenci yetiştirmiştir. Ebû Abdullah el-Ma'sumî, Ebû Mansur İbn Zeyle ve Behmenyar b. Merzuban el-Azerbaycanî'nin onun öğrencileri olduğu bilinir. Hükümdar Şemsüddevle'nin vefatı üzerine oğlunun tahta geçmesiyle vezirlik görevinden ayrılan İbn Sînâ, bu tutumuyla şüpheleri üzerine çekmiş ve Alaüddevle'nin Hemedan'ı fethetmesine kadar bir kalede hapsedilmiştir. Alaüddevle'nin düzenlediği ilmî toplantılar da filozof-tabibin şöhretinin İsfahan çevresinde yayılmasını sağlamıştır. Gazneli Mahmud'un İsfahan'ı ele geçirmesiyle kütüphanesi ve

[1] Claudius Ptolemaios (Batlamyus), yaklaşık MS 100-170 yılları arasında yaşamıştır.

Hayatı

Batı'da Avempace olarak bilinen Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. es-Sâiğ b. Bâcce et-Tücîbî el-Endelüsî es-Sarakustî, 1077 yılında Endülüs'ün kuzeyinde bulunan Sarakusta (Zaragoza) şehrinde doğmuş ve 1139 yılında Fas'ta vefat etmiştir. Kısaca İbnü's-Saiğ veya İbn Bâcce lakabıyla tanınmıştır. Ailesiyle ilgili, on birinci yüzyılın ilk çeyreğine kadar Sarakusta şehrinin idareciliğini yapan Arap asıllı Tücîbîlerden oldukları dışında detaylı bir bilgi yoktur. İbn Bâcce'nin yaşadığı dönemde Sarakusta, ilim ve felsefeye önem veren Hûdîler tarafından yönetilmiştir. Bu yüzden İbn Bâcce'nin gençlik yıllarında iyi bir eğitim aldığı düşünülür. Kendisi tahsiliyle ilgili detaylı bilgileri, yazdığı bir mektubunda vermiştir. Bu mektubuna göre müzik, astronomi, mantık ve tabiat ilimleriyle uğraşmıştır. On üçüncü yüzyılın önemli biyografi yazarı İbn Ebû Usaybia ise Kur'an'ı ezberleyip, İslami ilimleri öğrenerek eğitimine başladığı bilgisini vermiştir. Ardından İşbiliye'de felsefi konularda yetkinleşmiş, bunun yanı sıra geometri dersleri de almıştır. Sarakusta'nın yönetiminin değişmesi, kendisine vezirlik görevinin verilmesini sağlamıştır. Ancak vezirliği sırasında yaptığı bir arabuluculuk görevinden dolayı ilk hapis hayatını yaşamıştır. İkincisini Şatıbe'deyken yaşamış, bunun sebebinin ise kâfirlik iddiasına maruz kalmasından kaynaklandığı düşünülmüştür. Ebu'l-Hasan İbnü'l-İmam, Ebu'l-Hasan İbn Cudî, İshak b. Şem'un el-Yahudi el-Kurtubî, Ebû Amr b. Hırnare, Ebû Osman b. Ali b. Osman el-Ensarî gibi âlimleri yetiştirmiştir. İbn Bâcce'nin hareket ve dinamik alanlarındaki görüşleri günümüzde modern fiziğin kuruluşuna katkı sağlamıştır (Aydınlı, 1999). İyi bir şair olarak tanınmıştır. Ud çaldığı ve müzik konusundaki bilgisinin felsefe alanındaki bilgisinden üstün olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür (Ağırakça, 2004, s. 326-327). İbn Bâcce, Aristoteles'in eserlerine şerh yazan ilk filozoflardandır. Bunun yanı sıra Farabi'nin bazı eserlerine talikler yazmıştır (Tiryaki, 2022). Öğrencisi Ebu'l-Hasan İbnu'l-İmam'a göre Endülüs'te bulunan felsefi eserleri anlama ve yorumlamada İbn Bâcce'den önce önemli bir çalışma yapan olmamıştır. Ayrıca hocasının Aristoteles'i anlama konusunda İbn Sînâ ve Gazzalî'den daha yetkin olduğunu düşünmüştür. Sudur teorisi hariç birçok yönden Aristotelesçi olmasının yanında dikkate değer ölçüde Yeni Platoncu ögeler içeren görüşleri de vardır. Felsefesinin asıl konusu insandır. İbn Bâcce'ye göre insan, evrenin küçük bir modelidir;

[96[b]] المقالة الاولى من كتاب النبات لارسطوطاليس

[97[a]][1] بسم الله الرحمن الرحيم
رب يسر

كتاب ارسطوطاليس في النبات، تفسير نيقولاوس، ترجمة اسحق بن حنين، بإصلاح ثابت بن قرة

وهو مقالتان

قال الفيلسوف ارسطوطاليس:

I. ان الحياة موجودة في الحيوان والنبات غير ان حياة الحيوان بينة ظاهرة وحياة النبات خفية غامضة. يحتاج فيها الى بحث واستقصا حتى يوصل الى سبيل الحق فها.

II. ليت شعرى للنبات نفس وقواها كالقوة المشتهية والقوة المميزة للغم واللذة، او ليس له شي من ذلك؟ اما انكساغورس وهمفدوقلس يزعما ان للبات شهوة وحسا وغما ولذة. وزعم انكساغورس انه حيوان، وانه يفرح ويحزن، وزعم ان دليله على ذلك انتثار ورقه في حينة. واما همفدوقلس فزعم ان ذكورة وإناثه مختلطة. واما افلاطون فقال ان للنبات قوة الشهوة فقط وذلك لاضطراره الى الغذا، وان صح للنبات قوة الشهوة وجبت له اللذة والحزن والحس. فليت شعري: نوم ويقظة للنبات، وذكور واناث، او شيء يجتمع من الذكر والانثى على ما زعم همفدوقلس؟ ام ليس له نفس؟ فان كثرة الاختلاف الواقع في نفس النبات مما يخرجنا الى البحث الطويل عن

[1] بو كتاب ارسطوطالسيك طالبه سى ثافسرطيوس طرفندن يازلمشدر صكره دن ارسطويه اضافه ديلمشدر

DİZİN

A

Abanoz ağacı 105, 153, 262, 263
absinthium 93, 267
Ada soğanı 93, 229, 262, 263
Ağaç kavunu 95, 262, 263, 269
Ahududu 93, 95, 231, 262, 263
Akbaba 262, 263
Akçaağaç 231, 262, 263
Akkavak 231, 262, 263
Akyumak 91, 219, 262, 263
Albertus Magnus 26
Alıç 233, 262, 263
Ali bin Abbâs el-Mecusî 21
Ali bin Rabbân el-Taberî 21
Alkmaion 39, 69, 81, 135
amygdalus 146, 263
Anaksagoras 37, 38, 56, 75, 77, 81, 129, 131, 175
Anason 262, 263
Andız ağacı 197, 262, 263
animal 256
Ankara 4
anlam bilimi 16
Antep Fıstığı 95, 262, 263
Antik doğa felsefesi 16
Arap Zamkı 262, 263
Arı 262, 263
Aristoteles 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 49, 50, 56, 59, 67, 68, 69, 75, 97, 99, 107, 117, 125, 129, 153, 203, 227, 255, 270, 271, 272, 273, 274, 276
Armut 91, 231, 263, 269
Arpa 189, 225, 263, 269
Asma 60, 87, 93, 199, 231, 263, 269
astrobiyoloji 16
Astrolojik 20
aşılama 41, 62, 147
at 70
At 130, 132, 134, 150, 175, 249, 262, 263
Auguste Comte 16
Augustus 33
Averroes 49
Avicenna 55
Ayrık otu 93, 262, 263
Ayva 207, 231, 263
Azerbaycanî 55

B

badem 42, 85, 93, 97, 145, 149, 205, 233, 254
Badem 85, 149, 233, 235, 263, 269
bağırsak 239
Bakla 177, 209, 262, 263, 269
balaustium 267
balsam 147, 211, 263
Balsam 94, 95, 254, 262, 263
Bambu 117, 262, 263
banotu 51, 145
barba Jovis 164, 265
Bedevian 29, 89, 91
belenum 266
benteli Arabicae 142, 143, 267
besin 45, 58, 59, 60, 61, 83, 109, 119, 125, 133, 137, 175, 185, 189, 195,

199, 201, 205, 209, 227, 233, 241, 243
Biber 225, 262, 264
Bibliotheca botanica 15
biçim bilimi 16
bilinç 37, 38, 277
bios 15, 16
Birûnî 21, 26, 34, 41, 61, 94, 97, 253, 254, 270
bitki 17, 18, 20, 23, 29, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 69, 70, 71, 77, 81, 83, 86, 87, 89, 91, 95, 96, 97, 101, 108, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 131, 133, 135, 137, 141, 143, 147, 151, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 167, 171, 177, 179, 187, 199, 203, 213, 225, 227, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 247, 249, 254, 262, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277
bitki bilimi 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 28, 35, 40, 58, 59, 60, 62, 129, 256, 269
Bitki Bilimi Felsefesi 38, 57
biyofilozof 24
biyokütle 275
biyoloji bilimi 15, 16
biyoloji terimi 15, 16, 17
biyosfer 276
botanik 16, 17, 68
Böğürtlen 95, 213, 262, 263
budama 61
Buğday 41, 91, 97, 147, 225, 231, 233, 256, 262, 264, 269
Bülbülotu 262, 264

C

calament 147, 267, 268
camelo 134, 264
can 271
canlı 15, 17, 24, 25, 26, 37, 50, 56, 77, 79, 107, 131, 133, 137, 141, 175, 181, 271, 275, 277
canlı bilimi 17, 24
canlılık 15, 16, 38, 50, 79, 175, 181, 271, 272, 275, 276
Carolus Linnaeus 15
Cassianus Bassus 21
caulis 142, 263
centaurea 265
Centiyane 233, 262, 264
cerasa 144, 266
cervo 134, 264
Cesalpino 26
Ceviz 93, 209, 233, 262, 264, 269
Chamovitz 25
Charles Darwin 15, 276
ciğerotu 44
civciv 57, 83
Cleopatra 34
Commentator 22, 49
cuscute 163, 266
Cüzcânî 55

Ç

Çam 93, 95, 183, 233, 264, 269
Çavdar 97, 262, 264
çevre bilimi 17
Çınar 121, 169, 262, 264, 269
çiçek 45, 58, 61, 85, 89, 95, 109, 121, 147, 169, 183, 193, 230, 233
çöpleme 51, 145

D

dactylus 265
Dağ kekiği 87, 268
dal 57, 60, 85, 89, 121, 141, 143, 149, 179, 183, 187, 201, 203, 209, 243
De Causis Plantarum 18, 69
Demokritos 37, 56, 76, 175
deniz kabukluları 56, 77
Deniz süngeri 235, 262, 264
deniztarağı 29, 50, 77, 262, 264
De Plantis 22, 23, 26, 27, 34, 35, 36, 50, 127, 128, 162, 170, 253, 255, 256, 258, 262, 271
Deve 135, 262, 264
diken 44, 61, 117, 165, 211

dikotil 85
Diogenes Laertios 27
Dioscorides 21, 96, 203
dişi 39, 50, 57, 59, 75, 83, 133, 135, 177, 227
dişilik 39, 57, 81, 83, 99, 135, 177, 179
Domuz 219, 262, 264
döllenme 81, 115, 181
Dut 93, 231, 262, 264
Düğme Mantarı 233, 262, 264

E

Ebû Cafer el-Ğâfikî 21
Ebucehil Karpuzu 229, 262, 264
Ebû el-Ferec ibn el-Tayyib 21
Ebû el-Hayr el-İşbilî 21
Ebû Hanife Dineverî 21
eczacılık 18, 19, 20, 269
eksobiyoloji 16
element 44, 58, 59, 70, 215
el-Kānûn fi't-Tıbb 44, 55, 56, 58
Elma 91, 231, 264, 269
eş-Şifâ 23, 36, 56
embriyo 59, 87
Empedokles 37, 39, 50, 56, 75, 77, 81, 83, 85, 129, 131, 135, 137, 175
endospor 59
Endülüs 19, 22, 23, 67, 69
epidermis 87
epistemoloji 24
Erik 93, 262, 264
erkek 39, 42, 50, 75, 83, 95, 99, 135, 147, 149, 177, 179, 181, 227
erkeklik 39, 57, 69, 77, 81, 99, 135, 177, 179
Eşek Hıyarı 233, 262, 264
evrim 62, 70

F

faba 177, 263
Farmasötik 20
Fars 42, 70, 235
Fesleğen 97, 262, 264
Fındık 146, 233, 262, 264
ficus 146, 148, 168, 265
Firavun İnciri 262, 264
fitoloji 17
fizik 16, 43, 55
floem 44, 201
Fuat Sezgin 253

G

Galen 50, 61, 68
gayrimerkezî 273, 277
Gazzalî 67
Gençlik ve Yaşlılık Üzerine 41, 57, 272
Geyik 135, 262, 264
Gottfried Reinhold Treviranus 15
gözeneklilik 43, 59, 105, 163
Gül 231, 262, 264

H

Hardal 93, 233, 262, 264
Havuç 229, 264, 269
hayat 15, 16, 21, 37, 38, 40, 58, 77, 89, 133, 175, 181
Hayıt 262, 265
hayvan bilimi 17, 18, 19
hayvanmerkezci 69, 271, 274
hebenus 263
Helile 125, 171, 262, 265
helioscopion 142, 143, 265
hermafrodit 57, 81
Herraiz Oliva 22, 255
hilum 61, 209
Hindiba 219, 233, 265
Hirodes 33
his 37, 38, 56, 75, 77, 79, 81, 128, 130, 131, 138, 140, 150, 160, 162, 175, 177, 181, 225, 227
Historia Animalium 68, 271
Historia Plantarum 18, 35, 40, 270, 274
HP 40, 41, 42, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 121, 274, ayrıca bk. *Historia Plantarum*
Hristiyan 36, 57
Huneyn bin İshak 21
Hurma 60, 93, 111, 145, 181, 199, 227, 231, 262, 265, 269

Hydrogéologie 15

I

Ilgın 91, 233, 262, 265
Işgın 109, 262, 265

İ

İbn Bâcce 21, 23, 24, 26, 51, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 223, 235, 258, 262, 269, 270, 271
İbn Bassâl 21
İbn Cülcül 21
İbn Ebû el-Yeved 21
İbn Ebû Usaybia 67, 68
İbn el-Baytâr 19, 21
İbn el-Cezzâr 21
İbn el-Rakkâm 21
İbn el-Vahşiyye 21
İbn Haccâc el-İşbilî 21
İbn Rüşd 21, 22, 23, 24, 26, 34, 36, 47, 49, 50, 127, 129, 255, 256, 270
İbn Sînâ 21, 23, 24, 26, 36, 39, 40, 41, 44, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 77, 119, 143, 173, 177, 179, 185, 187, 193, 209, 256, 262, 269, 270, 271, 272
İbn Yahya el-Vatvat 21
İdrîsî 21
İhvân el-Safâ 21
İncir 87, 93, 95, 97, 169, 227, 265, 269
insanmerkezci 18, 27
intergenera 42
intragenus 42
İshak bin Huneyn 21, 36, 75, 101
İslâm 19, 21, 23, 26, 36, 38, 56, 57, 253
İslâm Coğrafyası 26
İslâm Medeniyeti 19
İspinoz otu 211, 262, 265

J

Jean Baptiste Lamarck 15
Jüpiter Sakalı 164, 262, 265

K

Kabak 199, 235, 262, 265
Kâfur 123, 262, 265
Kamış 89, 195, 262, 265
Kanola 229, 262, 265
Kantaron 262, 265
kaprifikasyon 42
kar 61, 109, 159
Karaağaç 169, 262, 265
karaciğer 58
Karaçalı 89, 93, 262, 265, 269
Karakavak 262, 265
karayosunu 44
Karnıyarıkotu 219, 262, 265
Karpuz 199, 265, 269
Kartal 262, 265
Keçiboynuzu 93, 262, 265
Kekik 97, 262, 265
Kendir 85, 262, 265
Kestane 231, 262, 265
Keten 97, 262, 266
kimya 16
Kiraz 262, 266
Kişniş 219, 231, 266
Kitabu' l-Edviyyetü'l-Müfrede 20
Kitabu'l-Filâha 20
Kitâbu'l-Külliyat fi't-Tıbb 49
Kitâbu'n-Nebât 17, 20, 21, 22, 23, 26, 50, 56, 68, 73, 173, 223, 253, 254, 255, 256, 258, 262, 269, 270, 271
Kitâbu's-Saydana fi't-Tıbb 253
Kolza 229, 262, 265
Koyungözü 231, 262, 266
Köstebek 241, 262, 266
ksilem 44
Kumrî 55
kumul 62
Kurtboğan 233, 262, 266
kurtçuk 60
Kurt Üzümü 89, 231, 262, 266
kuzukulağı 59
Kuzu kulağı 193, 262, 266
küsküt 44, 70, 115, 163, 239, 262, 266

L

Labak Ağacı 235, 262, 266
Lâden 231, 262, 266
Ladin 169, 262, 266
Liken 262, 266
limon 69, 113, 233, 262, 266
linozostis 162, 163, 266
linum 148, 266
Lokman Hekim 39

M

Mağrib 19, 269
Mahmude otu 233, 262, 266
malus 142, 264
Mantar 231, 262, 266
Marcus Antonius 34
margarita 268
marul 59, 193, 213, 233, 266
Maşrık 19
materia medica 20, 34, 63
Maymun 235, 262, 266
Mazı 231, 262, 266
meme 58
memeli canlı 59
Mendel 39
Menengiç 95, 262, 266
mentha 267
Mercan 229, 262, 266
Mercanköşk 87, 262, 266
Mercimek 219, 262, 267
Mersin 91, 143, 231, 262, 267, 269
Mesihî 55
Meşe 205, 229, 262, 267
metabiyoloji 24
Meteoroloji 43, 129, 255
meyve 20, 41, 44, 45, 52, 59, 61, 70, 81, 83, 87, 95, 115, 117, 123, 124, 137, 139, 143, 145, 149, 163, 165, 167, 171, 181, 183, 193, 199, 201, 205, 209, 227, 231, 233, 235, 241
mizaç 58, 62, 207, 215
modüler 57, 58, 272, 274
Mühliye 91, 143, 212, 262, 267
Mür 262, 267
Mürdümük 235, 262, 267
müteneffis 79, 83, 235
myrobalanus 265
myrrh 267
myrtus 142, 267

N

Nane 262, 267
Nar 91, 93, 95, 231, 267, 269
Natilî 55
Naturales Auscultationes 23
nebât 17
nefs 37, 38, 62, 68, 75, 79, 85, 133, 139, 191, 272, 276
nenuphar 160, 267
nesîm 38, 58, 81, 133
Nicolaus Damascenus. bk. Şamlı Nikolaos
Nilüfer 71, 111, 229, 262, 267
nod 60, 85, 97
Nohut 203, 233, 267
nux 146, 264

O

olea 89, 142, 146, 148, 231, 269
ontogenesis 21
ontoloji 24
opigaida 140, 268
origanum 266

Ö

Ölü Deniz 43, 107

P

Pamuk 207, 262, 267
Papatya 217, 262, 267
Parmenides 37
Parsa gözü 91, 262, 267
Parva Naturalia 41, 56, 272
Patlıcan 207, 262, 267, 269
pazı 59, 193, 262, 267
Pelesenk 263
Pelin 93, 262, 267

Pelit 205, 229, 267
Persia 51, 97, 148, 149
Phusike akroasis 23
Physica 23
phyton 17
picea 168, 266
pinus 144, 264
Pirinç 123, 169, 262, 267
pirus 142, 263
plantis 128, 130, 134, 138, 140, 148, 150, 158, 162, 164, 168, 256
Platon 21, 25, 37, 75, 85, 129, 130, 271, 274
Platonik 39, 60, 276
porc 264
primordium 59, 177
prunus 264
Ptolemaios 55

R

Radika 219, 265
reçine 58, 61, 85, 93, 139
regium 142, 267
Reşatınotu 203, 262, 267
Reyhan kekiği 97, 262, 267
rizom 40, 44
Roma 28, 33, 34, 51, 148, 149
ruta 142, 268

S

Sabin Ardıcı 233, 262, 267
Sabit bin Kurre 36, 75, 101
Sac Ağacı 117, 197, 262, 267
sakız 58, 70, 105, 139, 169, 183, 197, 231, 241
Sakız Ağacı 231, 262, 267
Salatalık 93, 199, 229, 262, 267
Salyangoz 249, 262, 268
Sandal 231, 262, 268
Sandarak 211, 262, 268, 269
Sareşelli Alfred 23, 26, 34, 50, 255, 256
Sarımsak 219, 262, 268
sebze 62, 91, 143, 193
Sedefotu 89, 262, 268
Servi 60, 197, 262, 268
Sımaʿ et-Tabiî 23
Simondon 15
sinapis 144, 264
sindirim 62, 70, 169, 211, 243
Sinek 262, 268
Sirius 42, 97
sisymbrium 146, 264
Soğan 93, 219, 229, 262, 268, 269
Söğüt 91, 197, 268, 269
spontan jenerasyon 70
squilla 144, 263
sucul 62, 213
Süleymaniye Kütüphanesi 22, 27, 253
sürgün 57, 85, 89, 100
Sütleğen 233, 262, 268
Süt otu 233, 262, 268

Ş

Şabat Günü 33
Şakayık 233, 262, 268
Şam 42, 94, 97, 113, 254
Şamlı Nikolaos 18, 21, 22, 27, 28, 31, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 50, 56, 61, 68, 69, 70, 73, 235, 253, 255, 256, 262, 269, 270, 271, 274
Şebboy 262, 268
Şeftali 233, 262, 268
şehvet 75, 77, 79, 175, 227

T

Tarçın 225, 262, 268
tarım 18, 91, 269, 271
Tavşan 227, 262, 268
Tavuk 219, 268
teleolojik 71
telos 59
Theophrastos 18, 21, 22, 27, 35, 36, 40, 42, 69, 75, 91, 229, 270, 274, 276
Thomas Beddoes 15
tıp 18, 19, 20, 42, 49, 50, 55, 58, 179, 181
tohum 20, 40, 59, 61, 83, 85, 93, 99, 112, 163, 179, 181, 183, 185, 189, 211, 227, 235

tohumsuz bitkiler 44, 69
tragium 146, 147, 263
transliterasyon 29, 86, 91, 143, 255
transmutasyon 62, 70
Treviranus. bk.
Gottfried Reinhold Treviranus
triticum 142, 144, 146, 264
trüf 43, 89, 111, 225, 229
Trüf 262, 268
turfan 60
Turp 219, 262, 268
tuzcul 62, 213
TÜBİTAK 22, 255

U

ulmus 265
usare 41, 93
Usnea 41, 91
uterus 57
Uygur 60
uyku 75, 81, 83, 99, 129, 135, 177

Ü

üreme 37, 39, 57, 58, 59, 81, 131, 177, 179, 187, 272, 276
Üzüm 87, 233, 263

V

Vita 256
vitis 144, 146, 263

Y

Yahudi 33, 57, 67
yapay zekâ 274
yaprak 20, 40, 44, 51, 57, 58, 59, 60, 62, 75, 85, 89, 109, 115, 117, 121, 143, 145, 159, 163, 191, 201, 213, 239, 247
Yarpuz 229, 262, 268
Yaşam ve Ölüm Üzerine 41, 57, 272
Yer Fıstığı 87, 262, 268
Yosun 90, 262, 268
yumurta 83, 107, 155, 177

Z

Zahter 87, 93, 147, 262, 268, 269
Zehrâvî 21
Zekeriya er-Râzî 21
Zencefil 233, 262, 269
Zeytin 89, 93, 231, 262, 269
zooloji 17
zoon 15

Arapça

أبهل 233, 267
أترج 95, 263
أرنب 227, 268
أصول 40, 84, 110, 114
أغاريقون 233, 264
إسفنج 235, 264
ابنوس 105, 263
اجاص 93, 264
ارخسو 87, 141, 268
ارز 123, 267
اس 100, 231, 267
اسطقصات 39, 84
اشنة 41, 91, 268
افسنتين 267
انخلد 241, 266
اهليلج 265
اوريغانون 266
بابونج 217, 267
باذروج 97, 264
باذنجان 207, 267, 269
باقلى 177, 263
بذر قطونا 210, 218, 219, 265
بسد 229, 266
بصل 93, 229, 268
بطم 95, 266
بطيخ 199, 265
بعارااليوس 265
بلابس 93, 263

بلسان 211, 263
بلوط 205, 229, 230, 267
بنات 91, 267
بندق 233, 264
بهار 231, 266
بيش 233, 266
پنج‌انگشت 143, 265
تفاح 91, 231, 264
توت 231, 264
تودري 211, 265
تين 227, 265
ثوم 219, 268
ثيل 263
جزر 229, 264
جلبان 235, 267
جمارة 233, 264
جميز 235, 264
جنطيانا 232, 233, 264
جوز 93, 96, 233, 264
حبق 229, 268
حرنية 96, 265
حشيشة الحليب 232, 233, 268
حضض 231, 266
حلزون 249, 268
حماض 193, 266
حمص 203, 233, 267
حنطة 91, 225, 264
حنظل 229, 264
حور 96, 97, 146, 231, 263
حياة 74, 76, 77, 78, 174
حيوان 74, 76, 78, 106, 242
خراطيم الماء 29, 50, 76, 77, 264
خردل 93, 233, 264
خرنوب 93, 265
خس 193, 233, 266
خلاف 197, 268
خنزير 219, 264
خوخ 233, 268
خيار 199, 229, 267
خيري 268
خيزران 263
دأرصيني 225, 268
دجاج 219, 268
دلب 121, 264
ذباب 268
رقعة 229, 266
رمان 91, 231, 267
ريباس 265
زعرور 233, 263
زنجبيل 233, 269
زهر 84, 118, 232
زيتون 231, 269
ساج 197, 267
سذاب 89, 268
سرو 197, 268
سفرجل 207, 231, 263
سلجم 229, 265
سلق 91, 193, 267
سندروس 211, 268, 269
شاه بلوط 231, 265
شاهفرم 96, 97, 265
شجرة العفص 231, 266
شعير 189, 225, 263
شيلما 96, 264
صعتر 86, 87, 268
صندل 231, 268
صنوبر 93, 233, 264
طرفا 265
عدس 219, 267
عرعر 197, 263
عشب 88, 89, 213
عقاب 265
عليق 231, 263
عنب 233, 263

عنصل 93, 229, 263
عوسج 89, 266
غار 95, 264
غرب 268
فاوينا 233, 268
فجل 219, 268
فرس 175, 249, 263
فستق 95, 263
فطر 231, 266
فلفل 225, 264
فنجنكشت 265
قثاء 93, 267
قرد 235, 266
قرع 199, 235, 265
قصب 89, 265
قطن 207, 267
قنطوريون 265
كافور 123, 265
كتان 97, 266
كرم 87, 263
كرنب 89, 219, 263
كزبرة 219, 231, 266
كشوث 239, 266
كمأة 111, 225, 268
كمثري 263
كندر 85, 265
لاذن 231, 266
لبخ 51, 97, 235, 266
لوز 85, 233, 263
ليمون 233, 266
محمودة 233, 266
مصطكى 231, 267
ملوخية 267
نبع 231, 263
نحل 263
نخل 93, 181, 227, 228, 265
نسر 263
نعنعا 96, 97, 254, 267
نمام 97, 267
نيلوفر 229, 267
هندبا 265
ورد 231, 264
يتوع 233, 268
يراع 195, 265